

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ. ІСТОРІЯ ОСВІТИ

УДК 373.5.091.12(477)«327*09/*12»

Оксана БУНЧУК,
кандидат педагогічних наук,
ст. викладач кафедри педагогіки і педагогічної майстерності
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТОВАРИСТВА ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗА ЗБЕРЕЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ В ЧАСИ ДЕНІКІНСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (ВЕРЕСЕНЬ-ГРУДЕНЬ 1919 РОКУ)

У статті розглядається організаційно-педагогічна діяльність Товариства шкільної освіти в умовах боротьби за збереження української школи в часи денікінської окупації, а саме: керування справами національної освіти, фінансування українських шкіл, організація філій Товариства шкільної освіти в провінціях; виконання Радою Товариства функцій Міністерства освіти на окупованій території України; видання Товариством шкільної освіти друкованого органу ВУС – науково-педагогічного журналу «Вільна Українська Школа»; видання календаря на 1920 р. з метою створення власної фінансової бази для товариства; надання допомоги коштами та книжками українським бурсам, притулкам, дитячим садкам; допомога організації кооперативу педагогів «Українська школярська крамниця».

Таким чином, завдяки активній діяльності Товариства шкільної освіти стан українських навчальних закладів у період денікинщини був навіть кращим порівняно з російськими. Важке їх становище у період денікінської окупації дуже згуртувало громадськість та спонукало її до жертовних вчинків на користь рідної школи.

Ключові слова: Товариство шкільної освіти, окупація України, денікинщина, громадські організації, українська національна школа.

В статье рассматривается организационно-педагогическая деятельность Общества школьного образования в условиях борьбы за сохранение украинской школы во время денikinской оккупации, а именно: управление делами национального образования, финансирование украинских школ, организация филиалов Общества школьного образования в провинциях; выполнение Советом Общества функции Министерства образования

на оккупированной территории Украины; издание Обществом школьного образования печатного органа ВУС – научно-педагогического журнала «Свободная Украинская Школа»; издание календаря на 1920 г. с целью создания собственной финансовой базы для общества; оказание помощи средствами и книгами украинским бурсам, приютам, детским садкам; помощь организации кооператива педагогов «Украинская школьная лавка».

Таким образом, благодаря активной деятельности Общества школьного образования состояние украинских учебных заведений в период денikinщины было даже лучшим по сравнению с российскими. Тяжелое их положение в период денikinской оккупации очень сплотило общественность и побудило ее к жертвенным поступкам на пользу родной школы.

Ключевые слова: Общество школьного образования, оккупация Украины, денikinщина, общественные организации, украинская национальная школа.

The article considers the organizational-pedagogical activity of the Society of school education in the struggle for the preservation of Ukrainian schools during the Denikin occupation, namely the management of the Affairs of national education, financing of Ukrainian schools, the organization of branches of the Society of school education in the provinces; execution of the Board functions of the Ministry of education on the occupied territory of Ukraine; the publication of the Society school publishing body US – scientific and pedagogical magazine «Free Ukrainian School»; the edition of a calendar for 1920, with the aim of creating its own financial base for the company; assisting the funds and books to the Ukrainian Bourse, orphanages,

kindergartens; assistance to the organization of cooperative educators «Ukrainian stolarska shop».

Thus, thanks to the efforts of the Society of school OS-Vita the state of Ukrainian educational institutions in the period of denikenden was even better than Russian. The plight of them in the period of Denikin's occupation really rallied a community and drove her to a sacrificial actions for the benefit of the native school.

Key words: *Society, school of education, occupation of Ukraine, danchin, public organizations, the Ukrainian national school.*

Постановка проблеми. Сьогодні ми будемо нову освіту, що потребує інших концептуальних засад її функціонування, реалістичного глобального погляду на багато явищ, процесів і подій. Від успішного розвитку національної освіти залежатиме доля країни та її народу. Реформування освіти, зрозуміло, не можна здійснювати успішно без урахування досвіду, нагромадженого в нашій освітній системі за багато років її існування.

Допомоги в цьому нам може аналіз діяльності громадських організацій періоду національно-визвольних змагань українського народу 1917-1920 років. Лише враховуючи уроки минулого, маємо розбудувати освітню систему сьогодення, вдосконалювати й розвивати те, що потребує якісних змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз літературних джерел, які висвітлюють означену проблему, засвідчує, що вони охоплюють незначну кількість робіт, проте саме ця група джерел стала першоосовою для сучасних досліджень організаційно-педагогічної діяльності Товариства шкільної освіти під час денікінської окупації України 1919 року. До джерел, які розкривають діяльність товариства зазначеного періоду можна віднести науково-історичні, педагогічні твори науковців кінця ХІХ – початку ХХ ст. (О. Доценко, С. Пастернак, С. Сірополько). Із сучасних науковців відзначимо постать Е. Мельника, який найкраще за останні роки висвітлив цю проблему у праці «Українська національна школа в період денікінської навали у вересні-грудні 1919 р. (До історії Товариства Шкільної Освіти)».

Мета роботи – розглянути організаційно-педагогічну діяльність Товариства шкільної освіти під час денікінської окупації України 1919 року.

Виклад основного матеріалу. На чолі освітнього руху перших періодів революції в Україні стояли громадські, земські, міські, просвітні організації [1, с. 18]. Неформальним організатором руху за розбудову рідної школи в Україні у перші місяці після демократичної революції було Товариство шкільної освіти (ТШО). Проаналізувавши протоколи Загальних Зборів Ради Товариства, листування ТШО та інші архівні документи, що стосуються діяльності Товариства шкільної освіти, ми прийшли до висновку, що його діяльність можна розподілити на такі періоди:

I період – утворення ТШО, його активна організаційно-педагогічна та просвітницька діяльність в період Центральної Ради (квітень 1917 – квітень 1918 рр.);

II період – послаблення організаційно-педагогічної діяльності, видавничі діяльність ТШО у період Гетьманату та Директорії (квітень 1918 – вересень 1919 рр.);

III період – організаційно-педагогічна діяльність ТШО в умовах боротьби за збереження української школи в часи денікінської окупації (вересень – грудень 1919 року);

IV період – просвітницька та науково-педагогічна діяльність ТШО в умовах перших років радянської влади (грудень 1919 – грудень 1920 рр.).

Проаналізуємо діяльність ТШО, коли Україна була окупована військами Денікіна, адже саме окупація у другій половині 1919 року стала перехідним етапом до якісно нового періоду розвитку Товариства шкільної освіти.

Наприкінці літа 1919 р. політична ситуація змінилася, територія України була захоплена денікінськими військами. З вересня до половини грудня 1919 р. тривала білогвардійська окупація майже всієї України. Це тяжко відобразилося на освітній справі.

У друкованій відозві «Населенню Малоросії» А. Денікіна російська мова оголошувалася державною, вживаною в усіх урядових установах та державних навчальних закладах. Водночас для бажаних дозволялося вживання місцевої, «малоросійської» мови у приватних школах, в установах регіонального самоврядування та місцевих судах [2]. Отже, відновлення дореволюційного імперського законодавства в галузі освіти позбавляло фінансової підтримки державні національні навчальні заклади з «малоросійською мовою навчання», відносячи їх до категорії приватних. Російськомовні ж школи перебували на державному утриманні. Такі ж вказівки було дано й земствам. Заходи щодо руйнації національної школи з боку денікінської влади призвели до гострої опозиції українського народу.

Центральне бюро Всеукраїнської Учительської Спілки (ВУС), роз'яснюючи постанови нового уряду, задля збереження української школи пропонує всім спілкам, беручи до уваги місцеві обставини, подбати про заснування широких громадських організацій, які могли б взяти на себе керівництво і фінансування українських шкіл. Однією з таких громадських організацій стало ТШО, яке взяло на себе керівництво справами освіти в окупованій денікінцями частині України.

Важливу роль Товариства шкільної освіти у керівництві українськими навчальними закладами в 1919 р. відзначав С. Сірополько: «У цей час Товариство шкільної освіти в Києві взяло в свої руки кермо української школи й фінансування її тими коштами, які збирало через заклади до всіх верств українського народу» [3, с. 161].

Необхідно відзначити, що основним мозковим та організаційним ядром Товариства шкільної освіти стала його Рада, яка керувала всією роботою Товариства й, фактично, виконувала функції Міністерства освіти на окупованій території України, оскільки освітнє відомство УНР, з огляду на численні евакуації, не мало змоги провадити свою роботу на всій території краю. Рада давала загальний напрямок роботі, намічала тактику організації останньої й перевіряла діяльність виконавчого органу [4, с. 22-23].

Із метою перенесення центру ваги діяльності ТШО на місця, інструкторами ТШО велася велика агітаційна робота щодо організації філій у провінції. Планувалося, що такі філії мають бути розповсюджені по всій території України для координації справ фінансової допомоги українським школам, а

також для контролю Товариства над тими школами, які будуть отримувати допомогу. До кінця 1919 року було відкрито до десяти філій у різних місцях України [5].

Головне завдання Ради ТШО за часів денікінщини – об'єднання розпорошених культурних сил і організація постійного центру для матеріальної допомоги школи та ідейного керівництва з опорою на організоване українське громадянство. План діяльності Ради було схвалено у вересні 1919 р. на нараді представників таких організацій, як українські центральні кооперативні установи, Всеукраїнська Учительська Спілка, Просвіта. Заслугує на увагу той факт, що в усіх цих заходах для збільшення свого фонду Рада ТШО дотримувалася принципу, що необхідно створити власну фінансову базу для Товариства, а не покладатися головним чином на інші установи і благодійність. Так, початком реалізації цієї позиції було видання календаря на 1920 р., а пізніше й таблиця-календаря за редакцією П. Пелиха і П. Стебницького. Він не лише дав кошти Товариству, а й популяризував його та ідею української школи серед широких верств населення [6, с. 197-198].

Проте справа організації навчання в українських школах та необхідної матеріальної підтримки час-то ускладнювалася тим, що значна частина їх була цілком зруйнована. Було закрито навчальні заклади в містах та селах багатьох губерній України. За відомостями Ради Товариства шкільної освіти, по багатьох селах склалися мешканцями «присуди» за українську школу. Разом із тим вони охоче брали на себе виділення значної частини коштів на її утримання. Щодо вищих початкових навчальних закладів, то становище їх було у кращому стані: селяни виступали рішуче проти руйнації вже відновлених шкіл, господарські видатки майже скрізь брали на себе. І тільки їх частину на утримання персонального складу доводилося покривати Товариству шкільної освіти через місцеві філії, які було організовано по всій Наддніпрянській Україні [7].

ТШО охоче допомагало коштами та книжками всім, хто до нього звертався.

Товариство шкільної освіти надавало допомогу українським бурсам, притулкам та навіть садкам, які опинилися у тяжкому становищі, оскільки білогвардійські власті або рішуче відмовляли в допомозі, або затягували справу із розв'язанням цього питання.

Крім того, особливу увагу Товариство звертало на матеріальне становище вчителів, дуже добре розуміючи, що лише тоді від них можна сподіватися успіхів у роботі, коли будуть забезпечені його матеріальні потреби.

Рада ТШО також допомагала організації кооперативу педагогів «Українська школярська крамниця» як могутній фінансовій базі вчителів. Вона бажала забезпечити розвиток цього надзвичайно потрібного закладу [8, с. 22, 29].

Таким чином, завдяки активній діяльності Товариства шкільної освіти стан українських навчальних закладів у період денікінщини був навіть кращим порівняно з російськими. Важке становище їх у період денікінської окупації дуже згуртувало гро-

мадськість та спонукало її до жертвних вчинків на користь рідної школи.

Узагальнюючи роботу ТШО за часів денікінщини, зазначимо, що Рада Товариства шкільної освіти знову, як і весною 1917 р., взяла на себе функції Міністерства народної освіти. Як і на початку революції, Товариство доклало багато зусиль, енергії й ентузіазму в справі збереження національної освіти. Українську школу було врятовано від загибелі, від нестачі матеріальних засобів, від руйнації.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Опрацьовані архівні матеріали дають підставу зробити висновок, що історія української школи початку ХХ ст. тісно пов'язана з історією Товариства шкільної освіти. У період, коли влада в Україні перейшла до рук Денікіна й українські школи були позбавлені державного утримання, їх фінансування взяла на себе українська громадськість. Функції управління освітою в цей час знову бере на себе Товариство шкільної освіти. Силами ТШО і за підтримки громадськості в цей період збережено українську школу й інші освітні заклади.

Також аналіз архівних документів свідчить, що ТШО – позапартійна культурно-освітня інституція, яка не переслідувала жодних політичних завдань, а своє головне завдання вбачала у проведенні українізації школи і вирішенні пов'язаних із цим проблем. У дотриманні цих завдань фундатори та провідні діячі ТШО вбачали основну запоруку його успішної діяльності та розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Постернак С. Из історії освітнього руху в Україні за часів революції 1917 – 1919 рр. / С. Постернак. – Київ, 1920. – 128 с.
2. Деникин А. И. К населению Малороссии / А. И. Деникин // Великая Россия. – 1919. – 15 (28) августа.
3. Сірополко С. Історія освіти в Україні / С. Сірополко. – К.: Наукова думка, 2001. – С. 490.
4. Справоздання Ради Товариства Шкільної Освіти з дня 26-го вересня 1919 р. по 1-ше січня 1920 р. – К., 1920. – 34 с.
5. Перелік філій Товариства Шкільної Освіти. – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 4746, оп. 1, спр. 7, арк1.
6. Мельник Е. М. Українська національна школа в період денікінської навали у вересні-грудні 1919 р. (До історії Товариства Шкільної Освіти) / Е. М. Мельник // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. – Кам'янець-Подільський, 2002. – Т.2. – С. 197-198.
7. У Товаристві Шкільної Освіти // Промінь. – 1919. – 19 жовтня.
8. Справоздання Ради Товариства Шкільної Освіти з дня 26-го вересня 1919 р. по 1-ше січня 1920 р. – К., 1920. – 34 с.

Дата надходження до редакції: 01.10.2015 р.